

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological Sciences»
№4 (94), 2025**

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological Sciences»
№4 (94), 2025**

Алматы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ
«Филология ғылымдары» сериясы
№4 (94), 2025 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
PhD, зерттеу қызметі және инновация жөніндегі проректоры Сұлтан Е.
Бас редактордың орынбасары:
филол.ғ.д., проф. Абишева С.Д.
Ғылыми редактор:
филол.ғ.д., проф. Есенова К.У.

Редакциялық алқа:
филол.ғ.к., қауымд. проф. Сатемирова Д.А.
филол.ғ.к., қауымд. проф. Жиренов С.А.
филол.ғ.д., проф. Османова З.Ж.
эл-Фараби ат. ҚазҰУ
филол.ғ.к., қауымд. проф.
Джолдасбекова Б.У.
пед.ғ.д., проф., эл-Фараби ат. ҚазҰУ
Салханова Ж.Х.
филол.ғ.д., проф., ҚазҰҚызПУ
Книнова Ж.К.
PhD, қауымд. проф.м.а., Т.Жүргенов ат. Қазақ ұлттық өнер академиясы
Жалалова А.М.
филол.ғ.д., проф., Ресей халықтар достығы университеті

Бахтикереева У.М. (Ресей)
филол.ғ.д., доцент, Таулы Алтай мемлекеттік университеті
Алексеев П.В. (Ресей)
филол.ғ.д., проф., Варминь-Мазур университеті
Киклевич А.К. (Польша)
PhD, проф., Джордж Вашингтон университеті
Роллберг П. (АҚШ)
PhD, проф., Орталық Ланкашир университеті
Табачникова О.М. (Ұлыбритания)

Жауапты хатшы:
PhD, қауымд. проф. м.а. Серикова С.К.
Техникалық хатшы:
PhD, қауымд. проф. Сабинова Д.А.

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2025

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10109-Ж

Басуға 30.12.2025 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 17,5 е.б.т.
Тапсырыс 572.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

- Абдиева Г.М., Серкебаева Г.И.** Концептуализация новых социальных феноменов в современной лингвокультуре..... 5
- Абдиева Г.М., Серкебаева Г.Ы.** Қазіргі лингвомәдениеттегі жаңа әлеуметтік феномендерді концептуалдау
Abdiyeva G.M., Serkebayeva G.I. Conceptualization of new social phenomena in modern linguoculture
- Зарипова М.К., Смагулова Б.А.** Тенденции негативной оценки в узбекских и русских пословицах..... 15
- Зарипова М.К., Смагулова Б.А.** Өзбек және орыс мақалдарындағы теріс бағалау тенденциялары
Zaripova M.K., Smagulova B.A. Negative evaluation trends in Uzbek and Russian proverbs
- Өнерхан Н.** Қазақ, моңғол тілдеріндегі «бас» метафорасы туралы..... 26
- Унерхан Н.** Метафора «голова» в казахском и монгольском языках
Unyerkhan N. About the "head" metaphor in the Kazakh and Mongolian languages
- Раджапова Н.Б., Онгарбаева А.Т.** Отражение социокультурных изменений в гендерной лексике разносистемных языков..... 34
- Раджапова Н.Б., Онгарбаева А.Т.** Түрлі жүйелі тілдердің гендерлік сөздік құрамындағы әлеуметтік-мәдени өзгерістердің көрінісі
Radzhapova N.B., Ongarbaeva A.T. Reflection of socio-cultural changes in the gender vocabulary of languages with different systems
- Saurbayev R.Zh., Yerekhanova F.T.** Structural expansion of a simple sentence through the parallel constructions in modern English..... 40
- Саурбаев Р.Ж., Ереханова Ф.Т.** Қазіргі ағылшын тіліндегі параллельді конструкцияларды қолданудағы жай сөйлемнің құрылымдық кеңеюі
Саурбаев Р.Ж., Ереханова Ф.Т. Структурное расширение простого предложения с помощью параллельных конструкций в современном английском языке
- Токсанбаева Т.Ж., Тлеулесова А.Ш., Ахметова Б.З.** Қазақ тілінің дамуы контексіндегі үштілділік: лингвистикалық ерекшеліктері мен трансформациясы..... 46
- Токсанбаева Т.Ж., Тлеулесова А.Ш., Ахметова Б.З.** Трехъязычие в контексте развития казахского языка: лингвистические особенности и трансформация
Toxanbayeva T.Zh., Tleulesova A.Sh., Akhmetova B.Z. Trilingualism in the context of the development of the Kazakh language: linguistic features and transformation

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Филологические науки» №4 (94), 2025 г.

Периодичность – 4 номера в год
Выходит с 2000 года.

Главный редактор
PhD, проректор по исследованиям и инновациям Сұлтан Е.

Зам. гл. редактора
д.филол.н., проф. Абишева С.Д.

Научный редактор
д.филол.н., проф. Есенова К.У.

Редакционная коллегия:

к.филол.н., ассоц. проф. Сатмирова Д.А.

к.филол.н., ассоц. проф. Жиренов С.А.

к.филол.н., ассоц. проф. Османова З.Ж.

д.филол.н., проф.

КазНУ им. аль-Фараби Джолдасбекова Б.У.

д.пед.н., проф. КазНУ им. аль-Фараби

Салханова Ж.Х.

д.филол.н., проф. КазНУиЖенПУ

Кынова Ж.К.

PhD, и.о.ассоц.проф. КазНАИ им.

Т.Жургенова Жалалова А.М.

д.филол.н., проф., РУДН

Бахтикереева У.М. (Россия)

д.филол.н., доцент, Горно-Алтайский

государственный университет

Алексеев П.В. (Россия)

д.филол.н., проф., Варминьско-Мазурский

университет Киклевич А.К. (Польша)

PhD, проф., Университет Джорджа

Вашингтона Роллберг П. (США)

PhD, проф., Университет Центрального

Ланкашира Табачникова О.М.

(Великобритания)

Ответственный секретарь:

PhD, и.о.ассоц.проф. Серикова С.К.

Технический секретарь:

PhD, ассоц.проф. Сабирова Д.А.

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2025

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
РК

8 мая 2009 г. №10109-Ж

Подписано в печать 30.12.2025 г.
Формат 60x84 1/8. Объем 17,5 уч-изд.л.
Заказ 572.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат» Казахского
национального педагогического
университета им. Абая

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY STUDIES

Алламуратова А.Ж., Алламуратова, Г.Ж. Символика визуального компонента создания образа в произведениях «Атака титанов» Хадзимэ Исаямы, «Поднятие уровня в одиночку» Чу-Гонга, «Основатель темного пути» Мосян Тунсю..... 60

Алламуратова А.Ж., Алламуратова Г.Ж. Хадзимэ Исаяманың «Титандар шабуылы», Чу-Гонгтың «Деңгейді жалғыз көтеру», Мосян Тунсюдың «Қараңғы жол негізін салушы» шығармаларында бейнені жасаудың көрнекі компонентінің символикасы
Allamuratova A.J., Allamuratova G.J. The symbolism of the visual component of image creation in the works "Attack on Titan" by Hajime Isayama, "Raising the Level Alone" by Chugong, "The Founder of the Dark Path" by Moxiang Tongxiu

Аралтай М.А., Жұмақаева Б.Д. Қазақ фэнтезиінің әдеби процестегі орны мен болашағы..... 74

Аралтай М.А., Жұмақаева Б.Д. Место и будущее казахского фэнтези в литературном процессе
Araltai M.A., Zhumakayeva B.D. The place and future of Kazakh fantasy in the literary process

Кудайберген А.Т., Ибраева А.Д. Интермәтін поэтикасының көркем мәтіндегі қызметі..... 81

Кудайберген А.Т., Ибраева А.Д. Поэтика интертекста в художественном тексте
Kudaibergen A.T., Ibraeva A.D. The poetics of intertext in a literary text

Насирдинов Б.П., Өмірзақов С.Д., Бибулова М.А. М.Мырзахметұлы зерттеулеріндегі Абайдың «Толық адам» ілімі..... 87

Насирдинов Б.П., Умирзаков С.Д., Бибулова М.А. Наука Абая «Нравственная личность» в исследованиях М. Мырзахметұлы
Nasirdinov B.P., Umirzakov S.D., Bibulova M.A. Science of Abai "Moral personality" in the researches of M. Myrzakhmetuly

Сейтова Л.М. Мотив ностальгии и образ Казахстана на материале рассказов Светланы Фельде..... 97

Сейтова Л.М. Светлана Фельде оқиғаларының негізіндегі сағыныш мотиві мен Қазақстанның бейнесі
Seitova L.M. The motif of nostalgia and the image of Kazakhstan based on the story of Svetlana Felde

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ
PROBLEMS OF PEDAGOGY AND METHODOLOGY

Aben A. A review of language adaptation issues of kazakh students from China in Kazakhstan..... 106

Әбен А. Қазақстандағы Қытайдан келген қазақ студенттерінің тілге бейімделу мәселелеріне шолу

**Abai Kazakh National
Pedagogical University**

BULLETIN
Series "Philological Sciences"
No. 4 (94), 2025.

Periodicity – 4 issues per year.
Published since 2000.

Editor-in-chief

PhD, Vice-Rector for Research and Innovation
Sultan E.

Deputy editor-in-chief

Doctor of Phil. Sciences, Prof. Abisheva S.

Scientific editor

Doctor of Phil. Sciences, Prof. Essenova K.

Editorial board

Candidate of Phil. Sciences, Assoc. Prof.

Satemirova D.

Candidate of Phil. Sciences, Assoc. Prof.

Zhirenov S.

Candidate of Phil. Sciences, Assoc. Prof.

Osmanova Z.

*Dr of Phil. Sciences, Prof., Al-Farabi Kazakh
National University* **Dzholdasbekova B.**

*Doctor of Ped. Sciences, Prof., Al-Farabi
Kazakh National University* **Salkhanova Zh.**

*Doctor of Phil. Sciences, Prof.,
Kazakh National Women's Teacher Training
University* **Kiynova Zh.**

*PhD, Assoc. Prof., T. Zhurgenov Kazakh
National Academy of Arts* **Zhalalova A.**

Dr of Phil. Sciences, Prof., RUDN

Bakhtikireeva U. (Russia)

*Doctor of Phil. Sciences, Assoc. Prof., Gorno-
Altaysk State University* **Alekseyev P.** (Russia)

*Dr of Phil. Sciences, Prof., University of
Warmia and Mazury* **Kiklewicz A.** (Poland)

PhD, Prof., George Washington

University **Rollberg P.** (USA)

PhD, Prof., University of Central Lancashire
Tabachnikova O. (The United Kingdom)

Executive Secretary

PhD, Assoc. prof. **Serikova S.**

Technical Secretary

PhD, Assoc. prof. **Sabirova D.**

©Abai Kazakh National Pedagogical
University, 2025

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan
8 May 2009 No10109-Zh/Ж

Signed in print 30.12.2025.
Format 60x84 1/8. Volume 17,5
teaching and publishing lists. Order 572.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13,
Abai KazNPU

Publishing House "Ulagat" of the Abai Kazakh
National Pedagogical University

Абен А. Обзор проблем языковой адаптации казахских студентов из Китая в Казахстане

Сарымсақ К.Т., Тлеубекова Б.Т. Комикс арқылы оқыту: клиптік ойлауға бейімделген ұрпақ..... 117

Сарымсақ К.Т., Тлеубекова Б.Т. Обучение через комиксы: поколение, адаптированное к критическому мышлению
Sarymsak K.T., Tleubekova B.T. Teaching through comics: a generation adapted to critical thinking

Оспанова А.К., Дуранли М. К. Тоқаевтың «Арнаулы тапсырма» повесінің тәрбиелік мәні..... 125

Оспанова А.К., Дуранли М. Воспитательное значение повести К. Токаева «Особое поручение»

Ospanova A.K., Duranli M. The educational value of K. Tokaev's novella "Special assignment".

Біздің авторлар..... 134

Наши авторы..... 136

Our authors..... 138

2. Baitursynov A. (2003). *Adebiet tanytqish. Zertteu men olender [Literary studies. Research and poems].* Almaty: Atamura. [in Kazakh]
3. Mankeeva Zh., Bizakov S., Zhunisbek A., et al. (Comp.). (2011). *Kazak adebi tilinin sozdigi [Dictionary of the Kazakh literary language].* Vol. 11. Almaty. p. 752 [in Kazakh]
4. Sultanbekov M. (1970). *Akyn poemalarynyn zhazyly tarihyinan [From the history of writing poets' poems].* Semeitany, p. 4. [in Kazakh]
5. Arnold I.V. (2002). *Stilistika. Sovremennyyi angliiskii yazyk [Stylistics. Modern English language] (4th ed., revised and expanded).* Moscow: Flinta; Nauka. [in Russian]
6. Bolsunovskaya L.M., Baranova A.V. (2011). *Chastotnost, tipy I funktsii intertekstualnykh svyazei v nauchnykh tekstakh (na material statei iz zhurnala "Sovetskayageologiya") [Frequency, types and functions of intertextual connections in scientific texts (based on articles from the journal "Soviet Geology")].* VestnikChitGU, 10(77), 21–26. [in Russian]
7. Faizullaeva Kh.E. (2024). *Intertekstualnost' i ee funktsii v literature [Intertextuality and its functions in literature].* Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences, 4(11), 441–445. [in Russian]
8. Askar A. (2018). *Tusik [Miscarriage].* Bilim-All.kz. Retrieved November 1, 2025, from <https://bilim-all.kz/article/7561-Tusik> [in Kazakh]
9. *Babalar sozi: Zhuztomdyk. (2011). [The word of ancestors: One hundred volumes].* Vol. 75. Batyrlyk ertegiler. Astana: Foliant. [in Kazakh]

FTAMP 17.82.09

10.51889/2959-5657.2025.94.4.010

*Насирдинов Б.П.¹ , Өмірзақов С.Д.² , Бибулова М.А.
^{1,2,3}М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті
Шымкент, Қазақстан
*e-mail: NBP_D@mail.ru
e-mail: sattar.kazgurt@mail.ru
e-mail: bibulova79@bk.ru

М.МЫРЗАХМЕТҰЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕГІ АБАЙДЫҢ «ТОЛЫҚ АДАМ» ІЛІМІ

Аңдатпа

Мақалада М.Әуезов зерттеулерінде Абайдың шығысы туралы жалпылама айтылған, тереңдете зерттеуге мүмкіндік бермеген уақыт бедеріне сын көзімен қарап, астарлай айтылған тезистік ойларын тереңінен түсінген профессор М.Мырзахметұлының Абайдың шығысы туралы ойларына қысқаша талдау жасалынды. Б.з.д., дәуірлерде туып қалыптасқан өлең теориясына қатысты мәселелерге талдау жасаған әдебиетші-ғалымның зерттеулерінен түйген түйінді ойлары талданды. XIX ғасырдағы оқыту жүйесіне шолу берілді. Осы ғасырда қатты өрістеген жәдид оқуының қадімше оқытудан негізгі ерекшелігі айқындалды. Күнделікті өмір ағынына ілесе алмаған ескі оқу жүйесінен түбірлі өзгерістері айқындалып, ғасыр басындағы қадімше оқытудың діни схоластикаға негізделгені, «қасб» іліміне бағыт ұстанғандығы ашылып көрсетілді.

Абайдың хауас жайлы өлеңдері мен қарасөздерінде көтерілген аса қиын таным-түсінігін ашудағы М.Мырзахметұлы дәлелдеген термин сөздердің мән-мағынасы ашылып, талдауындағы ерекшеліктер көрсетілді. Профессор М.Мырзахметұлы негіздеп енгізген Абайдың «толық адам» іліміне өзек болған (ақыл, қайрат, жүрек) таным-түсініктің қалыптасу негіздері айқындалды. Абайтану пәні ұлт руханиятына тірек болар идеологиялық негіз екендігі ашылды.

Түйін сөздер: Абай, қадімше және жәдидше оқыту жүйесі, Әуезов зерттеулері, профессор М.Мырзахметұлы, шығыс әдебиеті, өлең өлшемдері, «толық адам» ілімі

*Насирдинов Б.П.¹ , Умирзаков С.Д.² , Бибулова М.А.³
^{1,2,3}Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова
Шымкент, Казахстан
*e-mail: NBP_D@mail.ru
e-mail: sattar.kazgurt@mail.ru
e-mail: bibulova79@bk.ru

НАУКА АБАЯ «НРАВСТВЕННАЯ ЛИЧНОСТЬ» В ИССЛЕДОВАНИЯХ М. МЫРЗАХМЕТУЛЫ

Аннотация

В статье кратко анализируются мысли профессора М. Мырзахметулы о творчестве Абая, которые в обобщенном виде изложены в исследовании М. Ауэзова, критически исследовавшего не позволявший глубокого изучения временной период и глубоко осмыслившего высказанные в реферате диссертационные идеи. Проанализированы основные идеи, почерпнутые из исследований литературоведа, анализировавшего вопросы, связанные с теорией поэзии, возникшие в эпоху до н.э. Был дан обзор системы образования в XIX веке. Выявлено основное отличие традиционного образования от современного образования, которое получило бурное развитие в этом столетии. Раскрылись радикальные изменения в старой системе образования, которая не успевала за течением повседневной жизни, и выяснилось, что традиционное образование начала века основывалось на религиозной схоластике и ориентировалось на учение «касб».

Раскрыты значения терминов и выражений, которые использовал М. Мырзахметулы для объяснения чрезвычайно сложных понятий, поднятых в стихах и изречениях Абая о хавасе, показаны особенности его анализа. Были выявлены основы формирования знаний и понимания (разум, сила, сердце), составляющие ядро учения Абая о «целостном человеке», представленного профессором М. Мырзахметулы. Выявлено, что предмет Абаеведения является идеологической основой, способной поддерживать духовность нации.

Ключевые слова: Абай, система образования «Кадым» и «Джадид», исследования Ауэзова, профессор М. Мырзахметулы, восточная литература, стихотворные размеры, учение о «целостном человеке»

*Nasirdinov B.P.¹ , Umirzakov S.D.² , Bibulova M.A.³
^{1,2,3}M.O. Auezov South University
Shymkent, Kazakhstan
*e-mail: NBP_D@mail.ru
e-mail: sattar.kazgurt@mail.ru
e-mail: bibulova79@bk.ru

SCIENCE OF ABAI "MORAL PERSONALITY" IN THE RESEARCHES OF M. MYRZAKHMETULY

Abstract

This article briefly analyzes Professor M. Myrzhakmetuly's thoughts on Abai's work, summarized in M. Auezov's research, which critically examined a time period that precluded in-depth study and deeply reflected on the dissertation ideas expressed in the abstract. The article examines the key ideas drawn from the literary scholar's research, which examined issues related to poetic theory that arose in the BC era. An overview of the 19th-century education system was provided. The key differences between traditional education and modern education, which experienced rapid development in that century, were identified. Radical changes in the old educational system, which had failed to keep pace with the pace of

everyday life, were revealed, and it was revealed that traditional education at the beginning of the century was based on religious scholasticism and oriented toward the teachings of the "kasbahs."

The meanings of the terms and expressions used by M. Myrzakhmetuly to explain the extremely complex concepts raised in Abai's poems and sayings about khavas are revealed, and the features of his analysis are shown. The foundations of knowledge and understanding (mind, strength, heart) were identified, forming the core of Abai's teaching on the "integral man," as presented by Professor M. Myrzakhmetuly. It was revealed that the subject of Abai studies is an ideological foundation capable of supporting the nation's spirituality.

Keywords: Abai, the Kadymshе and Jadidshe education systems, Auevov's research, Professor M. Myrzakhmetuly, Eastern literature, poetic meters, the teaching on the "integral man"

Кіріспе. Абайды және Абайға дейінгі ақындар мұраларын терең білген М. Әуезов «Абайға шығыстан кірген бұйымдардың басы ислам діні» деп көрсеткені мәлім. Патшалы Ресей империясы қазақ даласын отарлауды күшейткен XIX ғасырда идеологиялық құрал ретінде де ислам дінін қатты пайдаланды. Патша өкіметі қазақтың сана-сезімін оятып алудан қорқып, рухани болмысы бұзылмаған елді мәңгілік жабайылық тұтқынында ұстау үшін барын салды. Мешіт-медреседегі ескіше оқыту жүйесін қолдауы, діни кітаптардың миллиондап басылуы осыны көрсетіп еді.

XIX ғасырдың соңында күшейген патшалы Ресей отарлауы қазақ даласын жан-жағынан рухани дүниетанымын тұмшалап, қараңғылық қапасынан шығармаудың бір кілті деп саналған ескі қисса-дастандарды қайта-қайта бастырып, таратуы – қазақтың тарихи санасын оятпаудың негізгі кілтіне айналды. Осы бағыттағы тағы бір кілттипанның өзектісі – білім беру жүйесіндегі қадімше оқыту жүйесі туралы талас-тартыстың күшеюі болатын. XIX ғасырда Қырымда ел санасын оятқан И.Гаспралы негіздеген «жадид оқуы туралы» жасаған реформасы Қазақстан мен Орта Азияда қызу қолдау тапты. Сонымен «жадид» оқытуы мен «қадімше» оқыту жүйелерінің ерекшелігі неде болды. Алдымен осы мәселеге қысқаша болса да назар аудару керек секілді.

Ескі медреселерде қандай пәндер оқытылды. Алдымен осыған тоқталайық. Онда: Құран Шәриф, қырық хадис, мұқтасар, бидан, наху (араб тілінің синтаксисі), ахлақ (этика), мантық (логика), Сопы Аллаяр, Шарқ Ғабдолла кітаптары, фиһқ (мұсылман құқығы), Ислам дінінің шарттары, жағрапия т.б діни-шарғи білімге негізделген ескі дін ғалымдарының кітаптары (негізінен араб ғалымдарының еңбектері) арнайы діни жүйемен оқытылып келсе, XX ғасырдың басына қарай ол жүйе күнделікті сұранысқа жауап бере алмай қалды [1, 22, 38-47]. Осыдан келіп, дін өкілдеріне, қазы, молдаларға қарсылық күшейді. «Қасб» іліміне негізделген, саған тек Құдай ғана көмектесе алады, маңдайыңа жазылған жазмышты өзгерту адам баласының қолынан келмейді, өмірінді тек құлшылыққа негізде деген танымнан аса алмады. Бұл таза діни схоластикаға негізделген түсінік болатын. Қадім жүйесінің сыртқы саясатпен ешқандай араласы болмады. Ал жадид оқытуы ше? ХУІІІ ғасырда көтеріле бастаған бұл оқыту жүйесі жаңа ағым мен жаңашылдыққа бейімделуімен бүкілхалықтық қолдауға ие болды. Мұнда қасиетті Құран шарттары, Хадистер (қасиетті Мұхаммед пайғамбарымыздың айтқан сөздері мен жасаған іс-амалдары), риторика (шешендік өнер), мантық (философия), математика, ислам құқығының негіздері, жағрафия (күннің шығуы мен батуы аралығындағы күнделікті өмірде кездесетін табиғи құбылыстар: самалдың соғуы, желдің екпіні, шөптің шығуы, сарышұнақтың ін қазуы, қойдың маңырауы, сиырдың мөңіреуі, түйенің боздауы, жылқының кісінеуі, иттің үруі, судың тасуы, жаңбырдың жаууы, бұлттың көшуі т.б.) құбылыстардың өзгеруі секілді құбылыстарға қарап, бабаларымыз көктемнің көктеуін, жаздың жайдарылығын, күздің күздеуін, қыстың қыстауын анықтап, күнделік өмір салтын негіздеп отырды.

Жәдид мектептерінде шәкірттер «Әптиек», «Құран», «Шар кітап», «Сопы Аллаяр» кітаптарына қоса, Қожа Хафиз, Науаи, Физули, Фирдоуси, Фаузи Ажатбеки, Фікір Айдани сияқты кітаптарды да оқып бітірген. Хафиз, Науаи т.б. жеке кітап ретінде оқытылуы ХУІІІ-ХІХ ғасырлардағы оқытылу жүйесінің әлі де терең зерттелуге тиіс екендігін көрсетсе керек. Абайдың

замандастарына таңдау пәні секілді бұл кітаптардан соң қырық сегіз кітаптан құралған «Мұқтасар» деген кітаптың алғашқы төртеуін — «Кітаби тарат», «Кітаби салат», «Кітаби закат», «Кітаби никаны» оқу XIX ғасырда оқыған шәкірттерге таңсық болмаған.

Әдістер мен материалдар. Мақаланың зерттеу объектісіне сәйкес тарихи-әлеуметтік, құрылымдық-сипаттамалық, герменевтикалық, психоаналитикалық, кешенді көркемдік талдау әдіс-тәсілдері ғылыми басшылыққа алынды.

Нәтижелержәнеталқылау. Абай шығыс тілдерінен шағатай тілін өте жақсы меңгерген. Алғашында қиналыңқырап түсінген араб, парсы тілдерін кейіннен толық меңгеріп кеткендігін М. Әуезов те, М. Мырзахметұлы да айтады [2, 40].

Медреседе оқыған баланы халық молда атандырған. Ол – оқыған, сауатты деген ұғымнан шығып қалыптасқан. М. Әуезов Абайдың оқыған кітаптарына да мәлімет келтірген. «Абай жолының» бірінші томында бес, екінші томында жеті, үшінші томында тоғыз, төртінші томында он төрт кітаптың атын атаған, жалпы саны қырық шақты дейді профессор М. Мырзахметұлы «Абай және Шығыс» еңбегінде айтады [2, 9].

Жадидше оқытудың қазақ оқығандарының танымына әсері қатты болғандығын Оңтүстік өңірінде ишан-шайырлардың, молда ақындардың көптеп шығуынан да көреміз. Мәселен Икрам ишан, Аппак ишан, Құлымбет ишан секілді шайырлардың бір-бір томдық назымдары біздің қолымызда тұр. Ал Сүйіндік, Жылқыбай, Қалыбай, Италмас, Нұралыны да ел ішінде молда атандырған. Ал молда Ерімбет, молда Сәли, молда Перделерде діни тақырыптағы мұралары көп болуы себепті оларда теологиялық тақырыптар молдау [3, 1,2,3,4,5,6 pp].

М.Әуезов мұрасының жинақталған тезистік ойларынан суыртпақтап сыр тартып, қаншама ғылыми деректерді қолымызға ұстатқан профессор М.Мырзахметұлы: «Абайдың жұмбағы оның шығысында жатыр деп білемін. Өйткені Абай мұрасындағы «Толық адам» іліміне, оның адам атаулыға рухани жағынан тазартушы құбылыс ретінде тарихқа енуінде сыр жатқанын абайтанушы ғалымдардың өзі де ұғына бермейді. Оның себебі олардың 1949 жылғы СОКП ОК-нің космополитизм туралы қаулысының қатаң талабына шырмалып қалуында жатыр. Осы қаулыдан кейін Абай мұрасының шығысына пікір айтып ғылыми зерттеу жүргізуге тыйым салынды. Тыйым салынбаған күннің өзінде ол саланы тереңдеп зерттеп кетуге Мұхтар Әуезовтен басқа ғалымдардың даярлығы да жоқ еді. Тіпті, Абай мұрасында жиі ұшырайтын исламияттық терминдердің өзін танып білу қиынға соқты. Бұл кедергі Абайтанудан төселіп қалған менің өзіме де оңай соқпады. Бірде Өзбекстанның Сырдария облысында ашылған Ғафур Ғұлам атындағы пед. институтында сабақ өткізіп, Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін талдап жатқан кезде бір студентім кенеттен: – Ағай, осы өлеңдегі Ғұламаһи Дауани кім? – деп сұрақ қойып қалғанда, сасып қалып, ол көп оқыған ғұлама кісі ғой деп жалтардым. Өзім ішімнен қатты қысылып, Абайдағы кісі аттары мен шығыстық термин сөздерге ертерек назар аударып, зерттей бастадым. Осылай қызыға жүріп ізденіс үстінде «Толық адам» терминінен ерекше мән беріп жан-жақты іздестіре бастадым. «Толық адам» сөзінің мән-мағынасын ашам деп жүріп, аса күрделі, терең сырға толы «жауанмәртлік», «иманигүл», «жан қуаты», «хауас» т.б. термин сөздердің мән мағынасын танып білу арқылы «Толық адам ілімінің» өзіндік жүйесін бұл терминдердің толық адам ілімімен іштей байланысы барын аңғардым. Әуелге кезде «Толық адам» ілімін мұсылмандық шығыс әдебиетінде көбірек сөз болатын «Камили инсани» ұғымымен оның жауанмәртлік саласымен ұштастыра қарадым. Қазіргі кезде толық адам ілімін өз алдына сегіз ЖОО-да «Абай: Толық адам ілімі» деп аталатын оқулық арқылы сабақ жүргізіп келеміз. Әрі толық адам ілімінің төркіні, оның бастау көзінің араб-парсы әлемінде XII ғасырда болмауы себепті әрі бұл ілімнің бастауы біздің заманымызға дейінгі YII ғасырда пайда болған ұлттық рухани қазынамыз деген байламға келдік. О бастағы бастау көзі «Ақи – жомарт» деген танымда жатса, жалғасы XI ғасырдағы «Жауанмәртлік ілімімен ұштасады (Ж. Баласағұн «Құтты білік»), XII-XIII ғасырда Иасаудің «хәл» ілімінде көрініс берсе, дәстүрлі жалғасы Абайдың «Толық адам ілімі» мен Шәкәрімнің «Ар ғылымында» өз көрінісін беріп отыр. Әрине, өте күрделі әрі ғасырларды қамтитын толық адам ілімін оқырмандар мен министрліктердің бірден түсініп кетуі

екіталай. Европалықтардың қолында мұндай ілімнің ізі де жоқ. Қазіргі күнде еуропалықтардың мінез-құлқы бұзылып, жазылмас қасіреттен шығып кетуі қиынның қиынына айналып отыр. Жасыратыны жоқ, Еуропаға сырттай еліктейтін жастарымызға олардың жат қылықтары әсер етуде. Жастарды одан құтқаратын яғни мінез-құлықтағы келеңсіздіктерден тазартатын рухани құрал Абайдың «Толық адам» іліміне тіреліп тұр. Мұны бүгін танып білмесе, ертең білеріне сенімдіміз. Өйткені Абайдың «Толық адам» ілімі ұлттық идеологияның негізіне айналып болашақта мемлекетіміз ұстанатын моральдық кодекстің іргетасына қаланары анық. Ал «Абай: Толық адам ілімі» барлық оқу орындарының бәрінде оқытылуы уақыт талабы. Өйткені кісілік негізін бұзып жатқан батыстық қасіретке шалдыққан ұрпақты рухани жағынан тазартып кісілік жолына бағыттар бұл ілім күн тәртібіне қойылып отыр» – деп атап көрсетуінде үлкен мән бар [4, 37-39].

М. Мырзахметұлы «Шығыс классиктерінде, әсіресе, Науаида, Қ.А. Ясауиде мейлінше мол қолданылған ғаруз ұйқасын алып, Абай мүлдем жаңа өлең өрнегін жасаған» – дейді. Және бұл өлең өрнегі б.з.д. дәуірлерде болған өлең үлгілерінде жатқандығын айтады [2, 33].

Абайдың шығыс әдебиетінде ғасырлар бойы үстемдік еткен суфизм әдебиеті тарихында орын алған сам,а (суфизмнің, өз идеясын уағыздауға поэзияны, музыканы, биді тану әрекеттері) жайлы құбылыстың табиғатын жақсы танып, оның шығу тарихынан хабардар болғаны байқалады [2, 26]. Бұл ағым IX ғасырда пайда болып, өріс алған. Мұны да ескертіп өткен ғалым оның себебін де ашып көрсетеді. Осы үш түрлі бағытты қатты ұстанған шығыс идеологтары халық санасына әрі оңай әрі тез сіңуін ойлаудан туғандығын да ескертіп өтеді. Бұған мысалы А.Ясауидің «Ақыл кітабының» жазылуын еске алсақ та жеткілікті. Мәт уәзіні күшейіп тұрған кезде, бармақ уәзінімен жазуды мансұқтап тұрған кезде А.Ясауидің дәл осы екі өлшемді батыл енгізуі кездейсоқ емес-тін. Тіпті қасиетті «Құранның» жазылу тарихына көз жіберсек те жеткілікті болар дейміз. Сонда поэзия – қоғамдық пікірді білдіруде қай кезде де өтімді құрал болған.

Профессор М.Мырзахметұлы түркі тілдес шығыс классиктерінің өлең өрнектерінің қазақи табиғатына сай түрлендіріп отырғандығын да арнайы талдай келіп, мұсылмандық шығыста екі ағымның өріс алғандығын, бірі – түршілдікті шешуші орынға қойған Жаһиз (868 ж.) бастап, ибн-Рамик (1015-1070 жж.) жалғастырған. Ал мазмұнды шешуші орынға қойған әл-Журжани (XI ғасыр) «Асрар ул-балаға» еңбегінде батыл көтерген дейді. Бұл пікірін профессор Ғ.Сағдидің «Мұсылмандық шығыста (әсіресе араб әдебиетінде) көрініс берген өте бір-біріне қарама-қарсы болған теориялармен Науаи да, Абай да жақсы таныс болған... Екінші жағынан, ибн-Халдуннің «Ал-Мухамадиясы» Абайдың өз кітапханасында болғаны мәлім» деген пікірін берген [2, 42].

М.Мырзахметұлы Абайдың өлең үлгілерін шағатай әдебиетінен алып, қазақ әдебиетіне енгізген жаңалығы «Білімдіден шыққан сөз», «Келдік талай жерге енді» секілді екі өлеңінде жатқандығын баса айтады. Бұрынғы дәстүрлі қара өлең өрнегімен емес жеті буынды өлең түрінде келуін Абайдың қазақ поэзиясына енгізген үлкен жаңалығы деп біледі.

*Білімдіден шыққан сөз,
Талаптыға болсын кез.
Нұрын, сырын көруге,
Көкірегінде болсын көз.
Ұқпасын ба сөзді тез...
Түзелмесін білген ез... [2, 115-116].*

Иран әдебиетінде жарық көрген «Фаранг фарси» кітабында Алып Ер Тоңа бабамызға арналған жоқтаудағы ұйқас түрінің қалыптасу тарихын шығыстанушы ғалым Ислам Жеменей бауырымыз аударып, қазақ әдебиеті тарихына қосқан еңбегінде дәлелдеп те беріп еді. Б.з.д., дәуірлерде әлемді тітіреткен алып Тұран империясының патшасы Афрасиябты Иран патшасы еш ала алмайды. Соғысса жеңіледі, жекпе-жекке шыдамайды. Амалы құрыған Иран патшасы Кей-Қысырау Афрасиябты алдап, қонаққа шақырып, у беріп өлтіреді. Бұл қазаны естіген Тұран

даласы күңіреніп кетіп, «Алып Ер Тоңаны» жоқтау жырын шығарған. Кейін М.Қашқаридің сөздігіне екі жүз жолдайы енгізілген. Сол жоқтауда ғаруз ұйқасының сілемдері жатқандығын профессор М.Мырзахметұлы өлең өлшемдерінің қалыптасу негіздерімен дәлелдеп, көрсетіп те береді. Сонда біздің поэзия өлшемдерінің қайнар бұлағы б.з.д., дәуірлерде жатқан жоқ па?!

*Ал эр Тоңа өлдіму,
Эсіз ажун қалдіму,
Озлак очун алдіму,
Эмді журак іртілар [5, 12].*

Бұл туралы ғалым Абай өлеңіндегі буын, бунақ, ұйқастардың және соңғы жолдағы ұйқастардың бірінғай үндесіп келуін дәлелдеп, көрсетіп тұрғандығын, осы екі аралықтағы сапалы өзгерістің түбірлі өзгеріске түскендігі тек Абайға тән тың, соны жаңалық екендігін ашып көрсетеді. Бұл – Абайдың әдеби кітапханасының қаншалықты тереңдігін (араб, парсы, шағатай тіліндегі) еңбектердің көптігін, әдебиет теориясынан қаншалықты хабардар екендігін көрсетіп қана қоймайды, соларды оқып, біліп, түсініп, өз заманының болмыс-бітімі мен келер ұрпақ танымының қалыптасу ерекшелігін де болжап, қорытынды жасай алған ақынның практикалық даярлығынан да оқырманды хабардар етеді. Қазақ әдебиетінің қалыптасуына ықпал жасаған нәзира дәстүрі, шығыстық сарын-белгілер туралы М.Әуезовтен бастап, Ә.Қоңыратбаев, М.Мырзахметұлы, А.Қыраубаева, Р.Бердібай, Ө.Күмісбаев, Б.Әзібаева, М.Әліпхан секілді ғалымдар өнімді еңбектер берді. Бұл дәстүр-әсердің жас Абайдың бойында да болғанын, оның әсер-ықпалын, қалыптасу болмысын профессор М.Мырзахметұлы саяси-идеологиялық тұрғыдан жан-жақты ашып көрсетеді. «...имандай ұйып сенген космополитизм туралы қаулының басты мақсатының бірі, әсіресе, түркі тілді халықтардың ғасырлар бойы шығыстың рухани қазыналарымен тікелей қарым-қатынаста болып қалыптасқан тарихи жадынан қол үздіру, екі аралықтағы рухани байланыстың көпірін бұзып, оның орнына тек қана орыстық қалыптағы рухани дүниені күштеп ендіруде жатыр екен...» [2, 7]. «XIX ғасыр мен XX ғасыр басындағы қазақ қоғамының болмысындағы өзгерістерге байланысты туындаған шығыстық қисса-дастандардың қазақ даласына келудегі бастау алар түп-төркіні жағынан қарастырғанда олардың үш ошағы... барлығы байқалады» деп тарата талдап көрсетеді [2, 14]. Олар:

1. Көне Үнді, араб халықтары әдебиетінен ауысқан шығармалар;
2. Парсы әдебиетінен алынған шығармалар;
3. Түркі тілдес туысқан халықтар әдебиетінен ауысқан шығармалар.

Бұл дәстүр-белгінің әсіресе, қазіргі Оңтүстік Қазақстан мен Сыр бойында туған әдеби мұралардан көптеп кездестіре аламыз. Өйткені, мәдениеттер алмасуындағы бұл өзек-тірек аталған өлкелердің Ұлы Жібек жолының бойында жатуынан еді.

Мұндай мәдениеттер тоғысуынан туған шығармалар жөнінде М. Әуезов те мол хабардар болған. Мәселен, М. Әуезов Абайдың шығыстан алып дамытқан нәзира белгілері оның үш поэмасында («Әзім әңгімесі», «Масғұт», «Ескендір») анық көрініс беріп жатқандығын еске алса, профессор М.Мырзахметұлы әсіресе «Мың бір түннен» алынған «Масғұт» поэмасы Абай шығармаларында көбірек ой толғайтын «толық адам» М.Әуезовте (нравственная личность) жайындағы танымын таратуында да нәзирагөйліктің ықпалы болған деп қарайды. Әсіресе, Қызыр шал ұсынатын ақ (ақыл), сары (дәулет-бақ), қызыл (ғашықтық сезім немесе жүрек) жемісін ұстатқанда кейіпкердің қызыл жемісті таңдауы – Абайдың о бастағы ұстанымы – жүрек культінен-ақ көрінбей ме?! Жалпы Абай поэзиясында «жүрек культі басым болуы себепті, имани гүл, үш сүю танымымен байланысты құбылыс екенін ерекше ескерген жөн» дейді [2, 122].

Ал «Ескендір» поэмасын жазуда ұлы классиктерге тән тарихи шеберлікті меңгергендігін айтып, ақынның өзі қадірлеген атақты шығыс шайырлары Низами, Науаи, Физулилерді атаған [2, 37].

Абайдың қарасөздерінде поэзиясында айтылмаған біраз мәселелер көтеріліп отырылады. Мұның себебі, сол Абай өмір сүрген дәуірдегі қоғамдық ой-сананың көрсеткішінен-ақ тауып алуымызға болады. Абайға тән ерекшелік: ол жан мен тәнді бір-бірімен тығыз байланыста болатын түсінік тұрғысынан қарайды. Бұл мәселе орта ғасырлық шығыс ғылымында кең талданған тақырып болатын. «Жас бала да анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар тәннің құмары, бұлар болмаса тән жанға қонақ үй бола алмайды, һәм өзі өспейді» деп келтірген түсінігіндегі жан қуатының тәнде өсіп, қалыптасып, дамитынын айтып отыр. Яки тәнде өскен жан құмары адам болмысында нұрланып, өсетін (рухани толысу) әрекеті де бірлікте қарастырылмағы керек. Абай бұл таным, түсінікті атақты Ғұламаһи Дауанидің жолын қуған Жүсіп Қарабағидің ХҮІ ғасырда Бұқарада жазылған «Рисаласында» айтылған ойлармен ұқсас [6, 22]. Жүсіп Қарабағи жанның тамағын екі салаға бөліп қараған. Бірі – жанның зиянды тамағы (күншілдік, сарандық, өтірік айту т.б.), екіншісі жанның пайдалы тамағы (шын сенім, жомарттық, ғылыми таным т.б.) жатады дейді. Абай осы екі қажеттілікті бірлікте болатынын анықтап көрсеткен. Бұл ойды да Абайдың әдеби кітапханасына үнілген профессор М. Мырзахметұлы ақынның «толық адам» идеясына (жан қуатына басымдық бере қарайды) тірелер дереккөз ретінде талдап берген. Бұл мәліметтер Абайдың жетінші, қырық үшінші қарасөздерінде көтерілген. Абай шығармаларында кездесетін «жан», «жан қуаты», «жан құмары», «жанның азығы» секілді философиялық терең ойлар төркінінен ақынның шығыс, батыс ғұламаларының еңбектерімен терең таныстығын көрсетеді.

Арабша түйсік, сезім деген ұғымдарды қамтитын Хауас сөзі Абай шығармаларында үш салаға бөлініп (хауас, хауас сәлим, хауаси хамса заһири), бір-бірімен байланыста қарастырылса да, олардың өзара мағыналық ерекшелігі бар.

Профессор хауас жөніндегі дерекөздер батыс пен шығыс хақимдері жазған, бірнеше ғасырлар ауқымын қамтитын еңбектерде жатқандығын айта келіп, хауас жайлы ақынның жетінші, жиырма жетінші, отыз сегізінші, қырық үшінші, қырық бесінші қарасөздеріндегі қолданылған термин сөздердің көпшілігі шығыстың философиялық еңбектерінен алынғандығын айтады [2, 55]. Шығыс философтарының еңбектерінен көбірек алыну себебін Абай тыңдаушылары ислам идеологиясы аясында өмір сүрген жандар болатын деп, солардың ұғыну дәрежесіне қарай лайықтап берген дейді. Абайдың хауас жайлы өзекті ойлары: «Адамның кейбір кездері» (1896), «Көзінен басқа ойы жоқ» (1891), «Қайғы шығар ілімнен» (1892), «Лай суға май бітпес қой өткенге» (1896), «Алла деген сөз жеңіл» (1896), «Жүректе қайрат болмаса» (1898), «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» (1902) өлеңдерінде және бірнеше қарасөздерінде (жоғарыда келтірілген) жүйелі түрде берілгенін және ақын ойы мен дүниетанымынан да келелі ой айтып, мазмұнды хабар береді [7, 13]. Ал *хауас* жайлы арнайы «Алла деген сөз жеңіл» өлеңі мен жиырма жетінші, отыз сегізінші қарасөздерінде арнайы пікір көтерілгенін де ескертеді.

*Алла деген сөз жеңіл,
Аллаға ауыз жол емес.
Ынталы жүрек, шын көңіл,
Өзгесі хаққа қол емес.
Дүниенің барша қуаты,
Өнерге салар бар күшін.
Жүректің ақыл суаты,
Махаббат қылса тәңірі үшін.*

Осы арада «үш сүю» (иманигүл) туралы ақынның зерделі көзқарасын сипаттаған ғалым оның мағыналық ерекшелігін де талдап береді. Бірінші сүю (Алланы сүю), екінші сүю (адамзатты сүю), үшінші сүю (әділетті) сүю екендігі қазір кеңірек мәлім. Бұл түсініктің бәрін ғалым Абай өлеңінде көрініс берген деректерді шығыс, батыс ғалымдарының еңбектерінен ұзақ ізденіс нәтижесінде табады. Мәселен,

*Махаббатпен жаратқан адамзатты.
Сен де сүй ол Алланы жаннан тәтті.
Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп,
Және хақ жолы осы деп әділетті.
Осы үш сүю болады иманигүл,
Иманның асылы үш деп сен тақиқ біл.
Ойлан-дағы, үшеуін таратып бақ,
Басты байла жолына, малың түгіл, –*

деп иманигүл туралы ой байламдарын анықтап, ішкі нанымдарын ашып береді [7, 57].

Әл-Фараби негізін қалаған мешайюн мектебінде хауас мәселесі кең таралып, арнайы қарастырылған. Мұны кейін Ә. Науаи жалғастырған. Адам бойындағы он сезімнің (ішкі бес сезім, сыртқы бес сезім) жетілуін талдау мешайюн мектебінің өкілдеріне де, атақты «Кабус-намеде» де, кейінгі Қарабағи «Рисаласында» да ашық талданды. Қарабағи өз рисаласында хауасты өзіне дейінгі еңбектерге сүйене отырып, «физиологиялық тұрғыдан ішкі сезімнің адам миында орналасу мекенін үш танапқа бөлу арқылы білдірген» [2, 57]. М. Мырзахметұлы зерттеулеріндегі ойтанымдарына үңілген сайын бұған көзіміз жете түседі. Аристотель пікіріне сүйене отырып, адамдағы тіршілік мекені жүрек деген танымға келеді. Ақынның «толық адам» тұжырымына келуінің басты кілті осы еңбектер мен А. Ясауидің «Ақыл кітабында жатыр деген байламға жетелейді.

Абай қандай жағдай болмасын ақиқат көзі жетіп, ден қойып, ұйып сенбесе мойындағысы келмейтінін Түп иені танудағы әрекеттерін түсінген сайын көз жеткізе түсеміз.

*Әділет пен ақылға,
Сыналып көрген білгенін
Білгізер алыс, жақынға,
Солардың сөйле дегенін, –*

деп ғылыми тұрғыдан ойлап, шешім шығарғандығын аңғарамыз [2, 256]. Міне бұл мәселеге тереңірек үңіліп жүрген абайтанушы М. Әліпхан «Адамгершілік ілімі және Абай» монографиясында Абайдың адамгершілік ілімі сонау батыстық ойшылдар мен шығыс ғұламаларының санғағырлар бойғы ізденісінің жемісі нәтижесінен іздеуіміз керек деген ой тастайды [8, 25]. «Абай ақыл туралы айтқанда, ақылдылық, естілік деген ұғым мен ақылмен танып-түсіну қабілетін білдіретін ұғымды ажыратып, оларды екі нәрсе деп қарайды. «Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек» дегенге Абай ақылды осы соңғы мағынасында алған. Философиялық тұрғыдан келіп ой мен сезімді бір-біріне қарама-қарсы мағынада екі ұғым деп қараған Абай «суық ақыл» мен «ыстық жүрек» бір-бірін толықтырады деп санайды. Осы екеуіне қайрат, жігер қосылса, адамның қасиеті кемеліне келеді деп есептейді» [9, 18-19].

Қорытынды. Алланы тану жолындағы ақынның әрекетін түсіну үшін тек тілді білу жеткіліксіз болмақ. Ол үшін Абайдың сөз қолданысын, араб, парсы, түркі ғалымдарының, әсіресе Орта ғасырларда жазылған «Кабус-наме» секілді ғылыми маңызы терең еңбектерді түсіну, түсініп қана қоймай өзіндік көзқарасын да білдіру – екінің бірінің қолынан келе бермес аса күрделі танымдар болмақ. Мұның тағы бір көрінісін «Алла деген сөз жеңіл» өлеңіндегі «Ақылмен хауас барлығын, білмейдүр, жүрек сезедүр...» деген хауасқа байланысты терең ойды көп абайтанушылардың түсінуі қиынға соққан. Тек С. Мұқанов қана «Ақыл мен хауас барлығын...» деп, екі ұғымды синонимдік қатарға қойып, мүлдем жаңылыс кетеді. Мұны кейін ақын өлеңіндегі сөз мағынасын (хауасты ақылмен ғана тануды) Алланың адамзат ақылына сыймас құдіретін сезіп, түсінген жан ғана аңғара алатының профессор ағамыз дәлелдеп, енгізіп кетті. Сонда бір ғана сөздің қандай құдіретке ие екендігін аңғарудың күрделілігін аңғартып қана қоймаймыз, бір тармағы екінші тармағына байланысып кететіндігін, түсініп барып, ой байламына

келмесе аса қиын, алдырмас қамалдай сөз құдіретінің қандай қуатты екендігін аңғара аламыз. М. Мырзахметұлы Алланың сипаттарына ғақылия, нақылия дәлелдер арқылы екі сипат қосып, ғылым, әділет, рахым жайлы ойларын кеңірек таратады. Хауас (Тәңірі), хауас сәлим (табиғи дені сау сезім мүшелері), хауаси хамса заһири (сыртқы бес сезім) мүшелері арқылы жан қуаттарын өсіру, жетілдіру әрекеттері Құдайдың араласуынсыз-ақ табиғи қабілетіне қарай пайда болатын нәрселер. Сонда адамзаттың Түп иені тануының кілті ғылым арқылы дәлелді тануы болып шығады. Хауас жайлы кеңес заманында М. Әуезов неге кең талдау бермеген деген мәселеге де М. Мырзахметұлы жауап бере кетеді. Олар:

1. Сол кездегі әдеби атмосфера. Жеке басқа табынудың зардаптары әлі толық кетпеген, жойылмаған кезең болатын;

2. Хауас, имани гүл, жауанмәртлік, «толық адам» жайлы пікір көтеруге қоғамның дайын болмауы;

3. Абайдың шығысы десе өре түрегелетін, оны «халық жауы» секілді көрсету белең алған тұста хауас жайлы, ақынның шығысы жайлы ой тербеуді айтпағанда, сөз қозғаудың өзі қиын заманда тұрғанда М. Әуезовтің бұл мәселелерді өзімен пікірлес азаматтар мен «Абай жолындағы» Ақылбай, Мағауия, Дәрмендер арқылы, олардың пікірталас-сұхбаттары негізінде тезистік оймен бергенін көп зерттеушілер де әдеби қоғам да түсіне алмады. Тек ұзақ жылғы ізденісінің нәтижесінде М.Мырзахметұлы ғана бұл шындықтардың (Абайдың шығысқа қатысын) бетін толық ашып берді.

Абайдың терең ойшылдығын танытатын тағы бір мәселе: ақынның отыз сегізінші қарасөзінде бір-ақ рет ұшырасатын «жауанмәртлік» сөзі. Бұл туралы Исламдық шығыста Харон Рашид патшаның заманында шығыс, батыс ғылымдарының араласа дами бастаған тұсында кең түрде зерттеле бастады. Жалпы түркі халықтарының ішінде қазақ халқының арасында б.з.д., пайда болып, кең қанат жайғаны байқалады. Жауанмәрт (жомарт) сөзінің туу тарихында ежелгі дәуірлердегі Тұран империясы тұсындағы «аһыларды» (ақилар) еске алсақ та жеткілікті болар. Аһылар белгілі бір топ өкілдері (қазіргі замандағы кәсіпкерлер) жыл соңына қарай тапқан табысынан өз отбасына (бала-шағасының санына қарай) тұрмыстық, отбасылық, материалдық қажеттілігіне қарай керекті үлесін алып, қалғанын ауыл ақсақалына немесе мешітке апарып беретін болған. Мәселен, жылдық тапқан табысы мың теңге болса, отбасы қажеттілігіне жүз теңге кетсе, қалған ақшаны ортаға салған. Ол сома тұрмысы төмен отбасыларға, мүгедек немесе жұмысқа жарамсыз жандарға таратылып берілген. Сондай жандарды «аһылар» деген. Бұл жөнінде Шәді Жәңгірұлы дастандарында кең мәліметтер берілген. «Аһы» сөзінің синонимдері – жомарттық, ізгілік, қайырымдылық т.б. Мұндай мәліметтерді Абай да терең білген. Жауанмәрт ұғымына тереңдеп бойлаған Ж.Баласағұнның «Құтты білігіндегі» Күнтуды (әділет), Айтолды (дәулет, бақыт), Ұзғұрмыш (қанағат, рақым), Ұғділміш (ақыл) деген ұғымдарға балама мән берілген. Дастан сюжеті осы кейіпкерлер арқылы беріліп, жауанмәртлікті (ерсиг) мадақтауы Қараханидтер дәуіріндегі халық санасының биік көрсеткіші ретінде бағаланған. «Кабус-намеде» жауанмәрттіліктің үш сипаты берілген. Олар: ақыл, әділет, жауанмәртлік. Ал Абайда ақыл, әділет, рақым түрінде (отыз сегізінші сөз) беріледі. Екі көрсетілім де ұқсас. Бірақ Абайда бұл ұғымдар топталып берілсе, «Кабус-намеде» шығу негіздері, сипаты, жіктелуі мен ерекшелігі кең түрде берілген. Профессор М. Мырзахметұлы Абайдың оқыған «Кабус-наме» кітабындағы дереккөздер ұстанымы діни бағытта орын алған десе, Ж. Баласағұнның «Құтты білігі» мен Аристотель, Сократардан алған мәліметтердің ғылыми сипаты басымдығын алға тартады [2,85-88].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Сборник материалов по мусульманству. Спб., 1896. – 38–47.
2. Мырзахметұлы М. Абайтану, 4 том, Абай және Шығыс. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2020. «Қазығұрт» ғылыми-зерттеу орталығының қолжазбалар қоры. № 1, 2, 3, 4, 5, 6 папкалар.

3. Өмірзақ С. Д. Ұлылық иірімдері: оқу құралы. – Шымкент: «Әлем», 2023. – Б. 37–39.
4. Абайдың әдеби-мемориалдық музейінің архиві. 172-инв., 42 б.
5. Қашқарий М. Девону луготит турк. – Тошкент, 1-т., 1960. 12 б.
6. Семенов А. А. Забытый среднеазиатский философ XVI в.: «Трактат о сокрытом». – Ташкент, 1928. 22 с.
7. Құнанбайұлы А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. Т. 2: Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы: Жазушы, 2005. – Б. 13–28.
8. Әліпхан М. Адамгершілік ілімі және хакім Абай: монография. – Алматы, 2020. – 25 б.
9. Құнанбайұлы А. Кемел ақын, кемеңгер ойшыл. Алғы сөз. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. Т.1: Өлеңдер мен аудармалар. – Алматы: Жазушы, 2005. – Б. 18–19.

References:

1. Sbornik materialov po musul'manstvu [Collection of materials on Islam]. (1896). St. Petersburg, Russia. 38–47. [in Russian]
2. Myrzakhmetuly M. (2020). Abaytanu, 4 tom: Abai zhane Shygys [Studies on Abai, Vol. 4: Abai and the East]. Almaty: Kazygurt. “Kazygurt” gylymi-zertteu ortalygynyn kolzhasbalar kory. Folders № 1, 2, 3, 4, 5, 6. [in Kazakh]
3. Omirzak S.D. (2023). Ululyk iirimderi [The threads of greatness]. Shymkent: Alem. pp. 37–39. [in Kazakh]
4. Abaidyn adebi-memorialdyk muzeiinin arkhivi [Archive of Abai Literary-Memorial Museum]. 172-inv., 42 p. [in Kazakh]
5. Kashkary M. (1960). Devonu lugatit turk [Divan of Turkic languages]. Tashkent, Vol. 1. C. 12. [in Uzbek]
6. Semenov A.A. (1928). Zabytyi sredneaziatskii filosof XVI v.: “Traktat o sokrytom” [Forgotten Central Asian philosopher of the 16th century: “Treatise on the hidden”]. Tashkent. 22 p. [in Russian]
7. Kunanbaiuly A. (2005). Shygharmalarynyn eki tomdyk tolyq zhynagy [Complete works in two volumes]. T. 2: Olen-der men audarmalar. Almaty: Zhazushy. pp. 13–28. [in Kazakh]
8. Alipkhan M. (2020). Adamgershilik ilimi zhane khakim Abai [The doctrine of morality and Hakim Abai]. Almaty. 25 p. [in Kazakh]
9. Kunanbaiuly A. (2005). Kemel akyn, kemenger oyshyl. Algy soz. Shygharmalarynyn eki tomdyk tolyq zhynagy [Complete works in two volumes]. T.1: Olen-der men audarmalar. Almaty: Zhazushy. pp. 18–19. [in Kazakh]

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абдиева Гульнара Муратбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының докторанты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6929-0980>, e-mail: abdiyeva_gulnara@mail.ru

Серкебаева Гаухар Искакбековна – М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, «Абайтану» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері, PhD, Шымкент, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-1129>, e-mail: gauhar.110178@mail.ru

Зарипова Матлуба Кулфидинова – PhD, доцент, Термез мемлекеттік университеті, Термез, Өзбекстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-3412>, e-mail: zaripovam@tersu.uz

Смагулова Бахыт Абаевна – филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-0190>, e-mail: bakyt28@mail.ru

Өнерхан Нурболат – Моңғолияның Гуманитарлық университеті тіл және мәдениет факультетінің докторанты, Ұланбатыр қаласы, Моңғолия, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2068-5496>, e-mail: nurbolat.bu@gmail.com

Раджапова Наталья Базаровна – PhD, Термез мемлекеттік университетінің орыс тіл білімі кафедрасы, Термез, Өзбекстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1336-8616>, e-mail: radjarova2022@mail.ru

Онгарбаева Алия Тынысовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, PhD, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3031-752X>, e-mail: aliaongarbaeva5@gmail.com

Саурбаев Ришат Жүркенұлы – филология ғылымдарының кандидаты, шетел филологиясы кафедрасының профессоры Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-7361>, e-mail: rishat_1062@mail.ru

Ереханова Фатима Турехановна – филология ғылымдарының кандидаты, тілдер және әдебиет кафедрасының қауымдастырылған профессорының м.а., Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3344-3839>, e-mail: siliconoasis702@gmail.com

Токсанбаева Тілектес Жаңабергенқызы – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3605-8699>, e-mail: tlesha66@mail.ru

Тлеулесова Ардақ Шайкенқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>, e-mail: tleulesova.ardak@mail.ru

Ахметова Бигайша – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8018-6532>, e-mail: bigaisha@mail.ru

Алламуратова Айсанем Жалгасбаевна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, «Профи» университеті, Ташкент, Өзбекстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2326-4124>, e-mail: aysanem69@mail.ru

Алламуратова Гульсанем Жалгасбаевна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Мамуна академиясы, Хорезм, Өзбекстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0001-7094>, e-mail: gulsanem69@mail.ru

Аралтай Мейірім Азаматқызы – Сүлейман Демирель Университеті, магистрант, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0738-0876>, e-mail: araltay01@mail.ru

Жұмақаева Береке Дәулетханқызы – Сүлейман Демирель Университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2160-8117>, e-mail: d.bereke2009@mail.ru

Кудайберген Аяулым – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2 курс магистранты, Қазақстан, Алматы, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6456-4159>, e-mail: aiaulym12.com@mail.ru

Ибраева Айзат Дюсеновна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, ф.ғ.к., қауымдаст.проф.м.а., Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8015-8593>, e-mail: Ibraevaaizat@mail.ru

Насирдинов Бауыржан Патшаханович – «М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ, 3 курс докторанты, «Абайтану» ғылыми орталығының аға оқытушысы, Шымкент, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3248-422X>, e-mail: NBP_D@mail.ru

Өмірзақов Саттар Досалиевич – «М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ, Гуманитарлық ғылымдар ғылыми зерттеу институты «Абайтану» ғылыми орталығының басшысы, ф.ғ.к., доцент, Шымкент, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1627-7779>, e-mail: sattar.kazgurt@mail.ru

Бибулова Меруерт Абдусаттарқызы – «М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ, «Абайтану» ғылыми орталығының аға оқытушысы, магистр, Шымкент, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5405-116X>, e-mail: bibulova79@bk.ru

Сейтова Ляззат Муратхановна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының 2 курс магистранты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2114-8696>, e-mail: seitovalyazzat2@gmail.com

Әбен Арман – «КИМЭП» университетінің магистранты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1300-733X>, e-mail: Aerman.Abieni@kimep.kz

Сарымсақ Камила Тасбулатқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 2-курс магистранты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5195-1545>, e-mail: kamilasarymsak@mail.ru

Тлеубекова Ботакоз Тургамбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, филология ғылымдарының кандидаты, академик С. Қирабаев атындағы қазақ әдебиеті және оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5186-3437>, e-mail: biko.1972@mail.ru

Оспанова Асель Кожамуратовна – Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 3 курс докторанты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7323-2124>, e-mail: ospanova.ak07@mail.ru

Дуранли Муваффақ – Еге университеті, 3 курс докторанты, Измир, Түркия, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4529-2700>, e-mail: m_duranli@hotmail.com

НАШИ АВТОРЫ

Абдиева Гульнара Муратбаевна – докторант кафедры русского языка и литературы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6929-0980>, e-mail: abdiyeva_gulnara@mail.ru

Серкебаева Гаухар Искакбековна – доктор PhD, старший научный сотрудник научного центра «Абаеведение» Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-1129>, e-mail: gauhar.110178@mail.ru

Зарипова Матлуба Кулфидиновна – доктор PhD, доцент кафедры русского языкознания, Термезский государственный университет, Термез, Узбекистан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-3412>, e-mail: zaripovam@tersu.uz

Смагулова Бахыт Абаевна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры русского языка и литературы Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-0190>, e-mail: bakyt28@mail.ru

Унерхан Нурболат – докторант Факультета языка и культуры Гуманитарного университета Монголии, Улан-Батор, Монголия, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2068-5496>, e-mail: nurbolat.bu@gmail.com

Раджапова Наталья Базаровна – доктор PhD кафедры русского языкознания Термезского государственного университета, Термез, Узбекистан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1336-8616>, e-mail: radjarova2022@mail.ru

Онгарбаева Алия Тынысовна – доктор PhD, старший преподаватель кафедры русского языка и литературы Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3031-752X>, e-mail: aliaongarbaeva5@gmail.com

Саурбаев Ришат Журкенович – кандидат филологических наук, профессор кафедры Иностранная филология Торайгыров университета, Павлодар, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-7361>, e-mail: rishat_1062@mail.ru

Ереханова Фатима Турехановна – кандидат филологических наук, и.о.ассоциированного профессора кафедры «Языки и литература», Центрально-Азиатский Инновационный университет, Шымкент, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3344-3839>, e-mail: siliconoasis702@gmail.com

Токсанбаева Тлектеш Жанаберженовна – кандидат филологических наук, доцент Казахского агротехнического университета им. Сейфуллина, Астана, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3605-8699>, e-mail: tlesha66@mail.ru

Тлеулесова Ардак Шайкеновна – кандидат педагогических наук, доцент Казахского научно-исследовательского агротехнического университета имени С. Сейфуллина, Астана, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>, e-mail: tleulesova.ardak@mail.ru

Ахметова Бигайша – кандидат филологических наук, доцент Казахского научно-исследовательского агротехнического университета им. С. Сейфуллина, Астана, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8018-6532>, e-mail: bigaisha@mail.ru

Алламуратова Айсанем Жалгасбаевна – кандидат филологических наук, доцент, Университет «Профи», Ташкент, Узбекистан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2326-4124>, e-mail: aysanem69@mail.ru

Алламуратова Гульсанем Жалгасбаевна – кандидат филологических наук, доцент, Университет Маъмуна, Хорезм, Узбекистан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0001-7094>, e-mail: gulsanem69@mail.ru

Аралтай Мейірім Азаматовна – магистрант Университета имени Сулеймана Демиреля Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0738-0876>, e-mail: araltay01@mail.ru

Жумакаева Береке Даулетхановна – кандидат педагогических наук, профессор, Университет имени Сулеймана Демиреля, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/10000-0002-2160-8117>, e-mail: d.bereke2009@mail.ru

Кудайберген Аяулым – магистрант 2 курса Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6456-4159>, e-mail: aiaulym12.com@mail.ru

Ибраева Айзат Дюсеновна – кандидат филологических наук., и.о. асоц. профессора, Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8015-8593>, e-mail: Ibraevaaiizat@mail.ru

Насирдинов Бауыржан Патшаханович – докторант 3 курса НАО «Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова», магистр, старший преподаватель НЦ «Абайтану», Шымкент, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3248-422X>, e-mail: NBP_D@mail.ru.

Умирзаков Саттар Досалиевич – кандидат наук, доцент, старший научный сотрудник НЦ «Абаеведение» научно-исследовательский институт «Социальных и гуманитарных наук» НАО «Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова», Шымкент, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1627-7779>, e-mail: sattar.kazgurt@mail.ru

Бибулова Меруерт Абдусаттаровна – НАО «Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова», магистр, старший преподаватель НЦ «Абайтану», Шымкент, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5405-116X>, e-mail: bibulova79@bk.ru

Сейтова Ляззат Муратхановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра русского языка и литературы, магистрант 2 курса, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2114-8696>, e-mail: seitovalyazzat2@gmail.com

Абен Арман – магистрант университета «КИМЭП», г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1300-73>, e-mail: Aerman.Abieni@kimep.kz,

Сарымсак Камила Тасбулатовна – студентка 2 курса магистратуры Казахского национального педагогического университета имени Абая Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5195-1545>, e-mail: kamilasarymsak@mail.ru

Тлеубекова Ботакоз Тургамбаевна – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры казахской литературы и методики преподавания имени академика С. Кирабаева, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5186-3437>, e-mail: biko.1972@mail.ru

Оспанова Асель Кожамуратовна – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, докторант 3 курса, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7323-2124> e-mail: ospanova.ak07@mail.ru

Дуранли Муваффах – Университет Эге, докторант 3 курса, Измир, Турция, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4529-2700>, e-mail: m_duranli@hotmail.com

OUR AUTHORS

Abdiyeva Gulnara Muratbayevna – Doctoral student of the Department of Russian Language and Literature, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6929-0980>, e-mail: abdiyeva_gulnara@mail.ru

Serkebayeva Gaukhar Iskakbekkyzy – PhD, M. Auezov South Kazakhstan University, senior researcher at the “Abai Studies” Scientific Center (Shymkent, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8423-1129>, e-mail: gauhar.110178@mail.ru,

Zaripova Matluba Kulfidinovna – PhD, Associate Professor of the Department of Russian Linguistics, Termez State University, Termez, Uzbekistan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-3412>, e-mail: zaripovam@tersu.uz

Smagulova Bakhyt Abayevna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Russian Language and Literature of Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-0190>, e-mail: bakyt28@mail.ru

Unyerkhan Nurbolat – Doctoral student, Faculty of Language and Culture, Humanities University of Mongolia, Ulaanbaatar, Mongolia, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2068-5496>, e-mail: nurbolat.bu@gmail.com

Radzhapova Natalia Bazarovna – PhD, Department of Russian Linguistics, Termez State University, Termez, Uzbekistan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1336-8616>, e-mail: radjapova2022@mail.ru

Ongarbayeva Aliya Tynysovna – PhD, Senior Lecturer, Department of Russian Language and Literature, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3031-752X>, e-mail: aliaongarbaeva5@gmail.com

Saurbayev Rishat Zhurkenovich – Candidate of Philological Sciences, Professor of the Department of Foreign Philology Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-7361>, e-mail: rishat_1062@mail.ru

Yerekhanova Fatima Turekhanovna – PhD, Acting Associate Professor of the Department of Languages and Literature, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3344-3839>, e-mail: siliconoasis702@gmail.com

Toksanbayeva Tlektesh Zhanabergenovna. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Seifullin Kazakh Scientific Research Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3605-8699>, e-mail: tlesha66@mail.ru

Tleulesova Ardak Shaikenovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of S. Seifullin Kazakh Scientific Research Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3471-6109>, e-mail: tleulesova.ardak@mail.ru

Akhmetova Bigaisha – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of S. Seifullin Kazakh Research Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8018-6532>, e-mail: bigaisha@mail.ru

Allamuratova Aisanem – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, «Profi» University, Tashkent, Uzbekistan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2326-4124>, e-mail: aysanem69@mail.ru

Allamuratova Gulsanem – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Mamun Academy, Khorezm, Uzbekistan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0001-7094>, e-mail: gulsanem69@mail.ru

Araltay Meirim Azamatkyzy – Master’s student at Suleyman Demirel University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0738-0876>, e-mail: araltay01@mail.ru

Zhumakayeva Bereke Dauletqhanovna – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Suleyman Demirel University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2160-8117>, e-mail: d.bereke2009@mail.ru

Kudaibergen Ayaulym – Second-year master's student at Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6456-4159>, e-mail: aiaulym12.com@mail.ru

Ibraeva Aizat Dyusenovna – Candidate of Philological Sciences, Acting Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8015-8593>, e-mail: Ibraevaaizat@mail.ru

Nasirdinov Bauyrzhan Patshakhanovich – Doctoral student 3st year, M. Auezov South Kazakhstan University, Master, senior researcher of the Research Center "Abai Studies" of Shymkent, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/000-0002-6285-5579>, e-mail: NBP_D@mail.ru.

Umirzakov Sattar Dosalievich – Candidate of Sciences, Associate Professor, Head of the Scientific Center "Abai studies" of the Research Institute of Social and Humanitarian Sciences of the NJSC "M. Auezov South Kazakhstan University", ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1627-7779>, e-mail: sattar.kazgurt@mail.ru

Bibulova Meruyert Abdusattarovna – M. Auezov South Kazakhstan University, Master, senior researcher of the Research Center "Abai Studies" of Shymkent, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5405-116X>, e-mail: bibulova79@bk.ru

Seitova Lyazzat Muratkhanovna – 2nd-year Master's student, Department of Russian Language and Literature, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2114-8696>, e-mail: seitovalyazzat2@gmail.com

Aben Arman – Master's student, KIMEP University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1300-73>, e-mail: Aerman.Abieni@kimep.kz

Sarymsak Kamila Tasbulatovna – 2nd year master's student at Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5195-1545>, e-mail: kamilasarymsak@mail.ru

Tleubekova Botakoz Turgambaevna – Candidate of Philological Sciences, Senior lecturer at the Department of Kazakh Literature and Teaching Methods named after Academician S. Kirabaev Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5186-3437>, e-mail: biko.1972@mail.ru

Ospanova Asel Kozhamuratovna – Al-Farabi Kazakh National University, 3rd year doctoral student, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7323-2124>, e-mail: ospanova.ak07@mail.ru

Duranli Muvaffak – Ege University, 3rd year doctoral student, Izmir, Turkey, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4529-2700>, e-mail: m_duranli@hotmail.com